



Таңдамалы

ОТЫРАР
КІТАПХАНАСЫ

**Тынымбай
Нұрмағамбетов**

III том



**“ӨЛКЕ”
БАСПАСЫ**

Тынымбай
НҰРМАҒАМБЕТОВ

ТАҢДАМАЛЫ

III том

Повестер:

Айқай

Бойтұмар

Тұнық су

Шал, мая және жел

ББК 84 Қаз 7-44
Н 86

Қазақстан Республикасының Мәдениет және
ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің бағдарламасы
бойынша шығарылды

Нұрмағамбетов Т.

Н 83 3 томдық Таңдамалы шығармалары. 3-том. –
Алматы, “Өлке”, 2006. – 304 бет.

ISBN 9965-742-50-2

“Айқай” повесі жазушы шығармашылығындағы елеулі белес дерлік дүние. Әңгіме повестің түрік халқының өмірінен жазылғандығында ғана емес, адамзаттық деңгейде ой түйілердей ауыр тағдырдың тілге тиек болуында. Және оның көркемдік деңгейде жазылуында.

“Бойтұмар”, “Тұнық су”, “Шал, мая және жел” повестері әр кездегі ауыл өмірін, ауыл адамдарының мінез-болмысы мен тағдырларын бейнелеген дүниелер.

ББК 84 Қаз 7-44

Н $\frac{4702250201}{00(05)-06}$

ISBN 9965-742-50-2

© Нұрмағамбетов Т., 2006
© “Өлке” баспасы, 2006



Айқай

Алғы сөз орнына

Қандаспыз... салт-тіршілігіміздің тегі бір десек-дағы жазушының өзге халық өміріне қалам тартуының сыры болады.

... 1992 жылдың күзінде бір топ жазушылармен бірге Түрік жазушылары бірлестігінің (илесам) жиынына қатыстым. Бұл — түрік топырағына алғаш қадам басуымыз. Жиын аралығында Қазақстанда болып жүрген түріктің екі жігітімен ұшырасып, шүйіркелесуден кейін, бізге көрсеткен ықыластары есебінде, олар сол күні ескі Анкара қорғанында болатын биге шақырды. Біз келісе кеттік. Өйткені бізге түрік елінің бүкіл тіршілігі таңсық. Расын айтсақ, таңертеңнен кешке дейін жиналыста отырудан, қала аралап, өрнәрсені көріп жүру қызықтау. Сонымен, Анкара қорған-тауына жүріп те кеттік. Көп жерлері алып тастармен өрілген ескі Анкара қорған-тауын көрудің өзі не тұрады?! Сол қорған-тауды бір айналып шыққан жан түрік бауырларымыздың ертедегі, жаугершілік замандағы тіршілігінен біраз хабардар болып, арғы тарихы жан алып, жан беріскен соғыстармен ғана байланысты қандас халықтың өткеніне бірауық қиялмен-ақ араласып кетер де еді.

Енді биге келейік...

Қорған-таудың басында өткен биге қатысушы — төрт түрік жігіті екен. Сырнай ойнаушы да өздерінен. Біз барғанда олардың көрермені де төртеуден артық емес еді. Бізбен толығып, жеті-сегіз болды.

Аяқпен ғана орындалатын осы биді түрік өнерпаздары Ататүрік президенттікке сайланып, алғаш Анкараға келерінде алдынан шығып қарсы алғанда орындаған екен. Сырт көзге

“сонда не кереметі бар екен?” дегізуі де мүмкін қарапайым бидің осындай, кісіні елең еткізіп, ойландырадай тарихы болып шықты. Сондағы ерекшелік — бидің таза түріктік өнер болуында.

Біздің келуіміз бишілерге шабыт бергендей болды.

Әйтеуір сырттан келгенімізді біліп, олар өнерлерін шын пейілмен орындап жатты. Әуелгіде аяқтарының қозғалыстары ғана боп көрінгенімен, сол аяқ қозғалыстары сырнай әуенімен өрнектеліп, сырнай мақамдарымен қосылып сыр шерткенде, бұл би — өнерсүйер көрерменді бейжай қалдыра қоймас құдіретке ие еді. Бидің таза түріктік болуы себепті, тарихы да арғы замандарға еніп жатыр.

...Қайтар жолда да ескі Анкараның тас қорғандарын тамашалап, біз жаяу төмен түстік. Бұл — бір әсер... Екінші әсер... тоқсаныншы жылдардың басында біздің телеэкрандарымыз түрік киносерияларын беріп жүрді. Жақындасуымызды білдіру нышаны шығар деп топшыладық. Түрік соғысын бейнелеген сол сериялардың бірінен мен (киноның аты есімде жоқ, түгел де көре алмадым) тау басында өздерінше өмір кешіп, өзге дүниеден бөлек жүрген, алапес дертімен ауырған жандарды (түріктер) көрдім. Тағдыр тәлкегіне ұшырағандарды аяй білер жүректі дір еткізер... бұл да бір әсер еді.

Сонымен, көне түрік биі... ескі Анкара қорғаны... және фильмдегі алапес дертіне ұшыраған түріктердің тағдыры.... уақыт өте келе осы повестің тууына себеп болды.

I

...Ақыры Мехмед ұзақ жолға бел буды. Құдай бұйыртса, мұсылманның қасиетті күні жұмаға жүремін деген ойын қыздарына да сәлем етіп айтып жіберді де, өзі ұзақ жолға атын баптай бастады. Уағында шөбі мен жемі, суы...

Таңертең де, кешкілік те атын жетелеп өзенге бара жатады. Өзеннен қайтып келе жатады... Соңдарында иті.

Мехмедтің ендігі серіктері де, мұңдастары да осылар... Ит демекші... Осы сапарында итін де ерте шығуға ұйғарды. Сұлтаны үй аралап зыр жүгіріп жүрген шағында, көрші үйдің күшігіне қызығып, соны айналып шықпай қойған соң, бір қойға айырбастап алған. Екеуі бірін-бірі көрмесе тұра алмастай тату

еді. Жануар бір таңда ғайып болған серігін іштей әлі іздейтін де шығар-ау. Оның тілін-сырын кім түсініп жатыр.

Енді “бұл да Сұлтанын көріп мауқын бассын” деп ойлаған Мехмед итін де ала кетуді іштей шешкелі, хайуанда болса иесінің осы ойын түсінгендей, соңғы күндері ол да жанынан бір елі де қалар емес.

Адам жалғызсырағанда ғана жан-жануарға жақындап, оның қандай да бір сырын, мінезін түсінуге тырысады-ау шамасы. Соңғы жылдары Мехмедте пайда болған бір өзгелік кейде атының шөп жегеніне, итінің сүйек мүжігеніне де көз алмай қарап, ұзақ уақыт отыра алады. Сонда пендешілікпен жасаған жақсылығына масаттана ма, әлде олардың иелеріне риза пейілдерін аңдап, ләззат ала ма... бір құдай білсін. Тіпті адам мен хайуандардың өзді-өзі қалғандағы бірін-бірі қиыспайтын өзгелерге беймағлұм жақындығы да осы болмасын деші. Әйтеуір шатырда жалғыз жатқаннан гөрі сол отырысы өзіне жайлы сезіледі, әрі бірауық болса да елегізу, жабырқау сезімдерінен арылады. Тіпті көңілденіп, кәдімгідей сергітін де кездері бар. Сонда итінің сүйек мүжіп болған соң мықтымсып айдалаға арпылдап үргені немесе бірауық керілгені, тойынған атының оқыранған дыбыстары да Мехмедке қуат әрі айбат бергендей.

Көңіліне иті мен аты осы қылықтарын көбінше Мехмед үшін ғана, ризалықтарын білдірмекке жасайтындай еді де, олардың тоқтығы кейде бұған өзінің аштығын да ұмыттырып жіберетінді.

Осылай дүниені нұрға бөлеген ай жарығымен шатырының жанында түнімен бірге маужырап отырып, тәтті қиялдарға шоматынын қайтерсің...

...Ертең жүремін деген түні де Мехмед шатырының маңында екі қолын беліне салып ұзақ жүрді. Ай да сүттей жарық еді. Ашық қорада қой-ешкілері күйсеп жатыр. “Жануарлардың жатысы-ай!” – деп, маңайлап барып оларға да қарап тұрғанда, қайсыбір сақ ешкілер иесінің келіп тұрғанын сезгендей, бастарын қылтыңдатып, қозғалақтап, дыбыс беріп маңырағандары да болды.

Алыстан байғыз шақырды. Бұл дыбысқа Мехмед тіксініп қалды. Бірауық қыздарының шатыр алдына лаулатып жаққан отына қарады. Мұрнына қуырылған құйрық майдың иісі келді. Бірақ ол лаулап жанған отқа жақындаған жоқ. Алыстан қарады. Лаулаған оттың алыста жанғаны адам көңіліне үміт... әлдебір жайлылық... әкеледі екен. Сол лаулап жанған отқа ұзақ қарап

тұрып Мехмед күрсінді. Күрсінді де, “ертең жүремін...” деп күбір етті. Бірақ ертең жүретіндігі үшін қуанып тұр ма, қорқып тұр ма, анығын өзі де сезген жоқ.

II

...Ол бір замандарда жас түрік жігіттерінің арманы не еді? Ертерек ержетіп, жорықтарға аттану. Жорықтарда да жеңіске жетіп, елдеріне оралу. Сұлу жар сүю, ұл-қызды болу. Ұзақ-ұзақ бақытты өмір кешу. Оһо дегеніңіз... Ол замандарда түріктің жас жігіттерінің қандай арманшыл болғанын сіз, сірә, сол жас түріктің өзіндей болып қиял дүниесіне шым батып кете алмаған жағдайда толық мәнін түсіне алар ма екенсіз.

Сенесіз бе, осының бәрі де Мехмедте болды ғой. Торо тауының етегінде ер жетті. Оһо, Тороның етегінде ержету дегеннің неңдей бақыт екенін білсеңіз ғой! Күнмен таласқан шыңдары қарлы, баурайы кілемдей құлпырған шалғынды Тороның етегінде... биіктен құлаған күміс сулары мейіріңді қандырған... гүлдері кеудеңе өтір шашқан Тороның етегінде... құстай ұшқан тұлпарлардың жалында көктегі құстармен... көктегі бұлттармен жарысып өскен жігітті, пәлі дегенің, бұлтты жарған жай оғы демей... аузы жалын атқан аждаһа құс демей, жай ғана жігіт, жай ғана құдайдың пендесі деуге аузыңыз бара қояр ма еді?

Мехмед солай өсті. Солай ержетті. Сол Тороның етегінен әскерге алынудың өзі аңыздарда ғана айтылар ертегі іспетті емес пе еді? Әскерге бара жатып ерлікпен ғана оралуға бозбала жігіт серт етпеске бәрібір өзін әскерге әспеттеп аттандырған ауылдастарынан ұялар еді. Тородай тауынан, елінен ұялар еді. Өзін сапарға шығарып салып тұрған бейне баурайдың қызылды-жасылды гүліндей аймақтың ұл-қыздарынан ұялар еді. Ал олардан ұялмасқа құдайдан ұялар еді.

...Сол заманда түрік әскеріне қарсы келер пенде болды ма? Түрік жауынгерлеріне берілмеген, бас имеген ел болды ма? Түріктер келе жатыр дегенде, асқақ таулар аласарған жоқ па? Тасқын дариялар ағынын тоқтатып, жол берген жоқ па? Бар дүниенің көз жасындай сел-нөпір жауындарың да сап тыйылған жоқ па? Ал түрік жауынгерлерінің жолына Жетіқарақшы жұлдыздар ғана бағыт сілтеді емес пе? Ай сәуле шашты емес пе? Оһо дегеніңіз... сондай заманда түрік жауынгерлерінің

қатарында жүру, сау адамды ауыртқандай, ауру адамды сауықтырғандай оқиға емес пе еді? Құдайдың бұйыртқан бағы шығар, тағдыры шығар, сондай жорықтарда Мехмед түрік жауынгерлерінің сапында болды... Тау... дария... ай... жұлдыздар дейсіз, қалың қол қанмайдан шеруге бастап бір кеткенде... жеріңіздің өзі де дүбірлеп кетпеуші ме еді... Дүбірлеген, түсірлеген қалың түріктердің аяғы астында сол жеріңіз үрейден де селкілдеп жатпаушы ма еді? Сенесіз бе, сенбейсіз бе, сөйткен көп түріктеріңіздің бірі өзі осы Мехмед еді ғой...

Эгей теңізінің Хиос аралы үшін шайқас Мехмед үшін ұмытылмақ емес. Гректермен шайқас айларға созылды. Аралдың қалашықтары мен ауылдарында, бөктердегі қыстақтарда, жүзім бақтарының арасында, теңіз жағалауында, гректер мен түріктер қылыштасты, балталасты, пышақтасты, алысты, жұдырықтасты...

Гректер оңай жау деп айтқан жанның аузына құм құйылсын, тас тығылсын. Қан судай ақты. Екі жақтан да өліктер баудай түсті. Өлік санап жатуға да мұрша жоқ. Күндіз шайқасты. Түнде шайқасты. Қапыда бірінің бірі басын алды. Біріне-бірі алыстан пышақ лақтырды. Ретті жерде аралдың тасы мен шоқпар, сойыл ағаштары да иесіз қалған жоқ.

Қалай дегенмен де түріктер гректерден басым түсті. Қанша қарсыласып, текетіресіп бақса-дағы ақыры гректер түрік жауынгерлерінің сесіне шыдас бере алмады. Аралдың батыс беткейіндегі биік тау-тасқа, орман алқаптарына, жүзім бақтарына қарай қашып жасырынды. Жау қашуға, жасырынуға беттеген соң-ақ жаужүрек түріктер одан сайын ожарланып, көздері қанталап, құтырып кетті емес пе? Гректердің өздеріне көрсеткені аздай... Сен де гректікісің ғой деп, жоталарда қалқиып тұрған жартастарға ұмтылып, селтиген бұтақ, бұталарды да алмас қылыштармен шауып өтті емес пе? Көкте ұшып жүрген торғайлар ше? Түріктер оларды да аман қалдырығысы келген жоқ-ау. Әттең... оларға қолдары жетпеді. Тым болмаса қылыштарының ұшы жетер жерде ұшсашы...

Түрік жауынгерлерінің алдында грек жерінің жандысы түгілі, жансыз тау-тас, тілсіз мақұлық атаулы түгел дірдек қақты емес пе?

Еліріп алған түріктер жауды қуып тауға да барды, тасқа да шықты. Жүзім бақтарын да тінтіді.

...Жүзім бақтары демекші... Сол жолы болған бір оқиға Мехмедтің есіне кейін де жүзім бақтарын көрген сайын түсіп жүрді.

Жүзім бағын баптап жүрген грек шалына бұлар тау баурайында кездескен болатын.

Шал бұлардан сескенген жоқ. Сақалы бір құшақ болып жүріп түрік әскерлерінің алдына жүзімін, нанын, жүзім шарабын қойды. Шарап болғанда қандай! Бойыңды бірден балқытып әкетеді... Ал жүзімін жесең аузың толады. Тіл үйірген шәрбәт дәмін қайтесіз. Шырын сулары ше? Ішсең тағы да ішкің келеді. Ішпеске көзің де қимайды.

Жүзімі мен шарабын алдарына қойған соң шал өзі анадай жерге барып дөңбектей ағаш кесіндісіне жайғасып, темекі салынған мүштегін әлсін-әлсін сорып, жүзім мен дәмге ұмтылысқан әскерлерге сырттай қарап отырды. Грек шалы тәкаппар екен. Әскерлерге қолын қусырып мүләйімсіген жоқ. Тіпті әңгімелесуден де бойын аулақ ұстағандай. Мүштегін сәндеп ұстауының өзінен де ақсүйектерге ғана тән паңдықты аңғару қиын емес еді. Бір жағынан осы мінез оның тазалығы мен тақуалығынан да хабар бергендей-тін.

Шалдың бойындағы осы мінездер онбасыға ұнамады. Қолға түскендердің мәймөңке мінезіне үйренген ол алдындағы шараптан өз сыбағасын ішіп болған соң-ақ орнынан асықпай теңселе тұрып, шалдың жанына барды. Әуелі әрлі-берлі жүрді. Сосын тіл қатпастан шалдың жағасынан ұстап, орнынан тұрғызды. Шал да болар жамандықты алдын-ала сезгендей, қарсылықсыз сілейіп қатып қалған. Онбасының дөрекі қылығына іштей таңданбаған да секілді.

— Атың кім, шал?

— Аркисалай.

— Өлгің келе ме, Аркисалай шал? — деді онбасы оған.

— Өлуге де болар, бірақ немерем бар еді, — деді шал дауысы дірілдеп.

— Ол қайда?

— Әне, анау үйде...

Шалдың “анау үй” деп көрсеткені тау баурайындағы қалың бау арасына тастан қаланып салынған жапырайған жаппа еді. Шалдың өзі сұқ саусағымен шошайтып көрсетпегенде, әскерлер бәлкім ол арада үй бар, үйдің ішінде тіршілік етіп жүрген жандар бар деп ойламас та. Өйткені жаппа үй жүзім бағына аса жақын тұр деуге келмейді. Арада жүзімді алқап пен жаппа үйді бөліп үлкен сай жатыр. Түріктердің өздерін осылай бастап келген жалғызаяқ иір жол да, сылдырап аққан өзен де сол сайда.

Онбасы шал нұсқаған жаққа бұрылған да жоқ, оңбастай

жұдырығымен желкесінен бір соққан кезде жерге етбетімен гүрс құлаған шал бірауық қимылсыз қалғандықтан, әскерлер оны бірден жантәсілім еткен де болар деп ойлаған. Бірақ шал әлден уақытта қимылдады. Әуелі басын көтерді. Орнынан әзер тұрып жатып оңбасыға бұрылды.

— Немереме тиіспесеңіздер ек-еен...

Онбасы екінші рет соққанда, шал етбетінен тағы да құлады. Бұл жолы шал қайтып қимылға келе алған жоқ...

Жауға өшіккен кезде шалы бар ма, кемпірі бар ма, әлде баласы, қызы бар ма, таңдау болмайды. Бәрібір - жау! Екі жақтың бір-біріне өшігуі сондай – бәрінің де тірі жау қалдырмауымыз керек деген ақылға тоқтаған кезі. Оның үстіне, төбесі көрініп қалған жеңістің де түрік әскерлерін едіреңдетіп тұрғаны тағы бар.

Аркисалай шал үшін қиналған да, қысылған да ешкім болған жоқ. Шал өлген соң да оның жүзімін жеп, мәз-мейрам күйде шырын шарабын ішіп, ішек-сілесі қатып күлісіп отырғандар да болды. Тіпті иесі өлген соң сол шарап та шәрбәт татып кеткендей бастарын алар емес, ішті... шашты... төкті... Аркисалай шалдың шарабы соның бәріне жетіп жатты.

Онбасы бір кезде Мехмедті шақырып, саусағымен шалдың әлгінде көрсеткен үйін нұсқады. Тапсырма айтылмаса да, түсінікті.

...Баурайдағы жалғыз жаппа үйдің тұрған жерінің өзі Мехмедті таңдандырды. Жаудан қорғанып салса керек, жан-жағын таспен өріп, бір жағын тас монша етіп салған бұл үйге апарар жол да жалғыз аяқ сүрлеу ғана екен. Оның өзін қаулап өскен тау шөбінің арасынан әзер табасың. Үйге бару үшін Мехмед тастақты жолмен өрмелеп бара жатып: “Өсірген бауын қарай гөр”, – деп үй айнала егілген биік шынарларға таңдана қараумен болды. Таспен өрілгендігі үйге сырттай айбат бергенімен, іші жұпыны екен. Тастан соғылған жеркепе десе де болады. Үйге кіре берісте Мехмед сақтық үшін қылышын оңтайлады. Қылышын оңтайлауы: “Шал айтқан баланың басын бірден қағып салып, қайтып кетейін”, – деген ойға да бекінгендігі-тін. Осы ойына кедергі болған да ештеңе болған жоқ-ты. Үй ортасындағы жер-ошақ жанында қолына таяқ ұстап отырған тоғыз-он шамасындағы баланың бұған айбат жасайтындай шамасы да жоқ еді. Ап-арық, әлжуаз бала өлімді ғана мойындап отырғандай еңсесі түсулі-тін. Мехмед ештеңеге алаңдамастан қылышын бір-ақ сермеп кері қайтуға біржола

оңтайланған. Сол оймен қылышын жоғары көтерді де. Бала ештеңені елең-құлаң етпегендей отыра берді. Көзін аударып түрік жауынгеріне қарамады да. Оның осы қаперсіз мінезі Мехмедті таңдандырды. Атасы болса анау... Жол-жөнекей Мехмед ол жөнінде: “Байғұс шалды бекер-ақ өлтірді, жас жігіт болса бір сәрі. Ертең, арғы күні онсыз да өлуге дайындалып жүрген грек шалынан түріктерге қандай қауіп бар еді?” – деп ойлаған. Бірақ немересін міндетті түрде өлтіру керектігін ұмытқан жоқ. Өйткені ол ержетеді. Кек мәңгілік. Демек, олардың ұрпақтары да — түріктердің мәңгілік жауы.

Кірген адамнан жау екен-ау деп сескенбеуі — баланың тым сарауыздығы әрі бейкүнәлігі деп ойлаған ол қылышын төмен түсірді. Іштей: “Осы бала аман қалған күнде де ешкімнің қорғанын бұзып кіре қоймас”, – деген ой келді тағы да Мехмедке.

— Аһа-а-а! — деп қаһарланып айқайлап еді, бала сол сәтте ғана басын көтеріп, көкшіл көздерін қадап бұған қарады. Бірақ көзінен өштік байқалмады. “Сіз бе едіңіз?” дегендей, сарауыз баланың аңқау жүзінен таңдану сезімі ғана аңғарылды. “Бірақ бұл да грек қой. Бұл да жау ғой”, – деп ойлады осы сәтте Мехмед қылышын жоғары көтере беріп.

Ол қылышын екінші рет қайта түсірді. Қылышын қайта түсірткен тағы да баланың жабырқау жүзі мен бейкүнә қалпы еді.

Мехмед мақсатын екі сөзге келтірмей орындаған әскер секілді тас жаппадан ізбе-із қайта шықты да, қылышын қынабына салды.

Соғыста жауын аяу сирек болатын іс. Біреуді аярмын-ау деген ой өзінде де болған емес. Ойда-жоқта жоспарының осылай іске асқанына Мехмед қайтар жолда танданып та келе жатты. Осы ісін біліп қойса ғой, онбасы да мұны жетістірмес еді. Бірақ солай еткеніне ол іштей өкінген жоқ.

...Жорықтары Хиоспен де біткен жоқ. Эгейдің аралдары да көп екен. Гректер де көп екен. Бір аралдан екінші аралға түрік әскерлері қайықпен өтті. Салмен жылжыды. Қарғадай қонақтап кемелерде де отырды. Оһо, сұлтан Сәлім бастаған бұл соғыс түрік жауынгерлерінің мәртебесін дүниеге бір көтеріп тастамады ма? Ал сұлтан Сәлімнің мәртебесі ше? Жауынгерлер жорықтарда құдайға бастарын бір ісе, сұлтан Сәлімге екі рет иді емес пе?

Ақыры бұлар қайықпен, салмен жылжып, кемемен жүзіп

жүріп, жеңіспен елдеріне де қайтты. Елге жеңіспен қайту дегеннің құны мен салмағын сезіну үшін дүниеге келген әрбір жан түрік әскерінің қатарында тым болмағанда бір рет жорыққа қатысса ғой, шіркін!. Бәлкім, сонда елге жеңіспен оралу дегеннің мәртебесі мен ләззатын там-тұмдап сезінер еді. Жұрттың аузында сұлтан Сәлім. Жұрттың аузында түрік әскерлерінің ерліктері. Түрік елінде де неше түрлі мақтаншақтар болған ғой. Олардың құйқылжыған әңгімелерін тыңдасаң, тіпті түрік әскерлерінің құрамында бірде-бір сужүрек болмапты. Бәрі бірдей батыр, жаужүрек. Түрік қатындары тек қана хас батырларды туады екен. Түрік еркектері хас батырларды ғана туғызады екен.

Бірақ жеңген елге қалай айтса да жараспай ма?

Әрбір қала, елді мекендер өздерінің жорыққа кеткен әскерлерін мереке-тойлармен қарсы алып жатты. Оларды мақтан етіп, төбелеріне көтерді. Сол қадірлі көп жауынгерлердің бірі болып Мехмед те өзінің сүйікті мекені Тороға оралды. Сағыныш пен соғыстың көп әңгімесі де қашанға созылсын. Өз ауылына деген сағыныш мауқы басылған соң, Мехмед көрші ауылдарға қыдырды.

Соғыстан келген жігітке ел аралау да, қыз көру де бір ғанибет екен. Тороның жықпыл, қойнауларын мекен еткен йөріктердің аққойлы, қарақойлы, сары ешкілі, қара ешкілі деп аталатын ауылдарын аралап қыз таңдады.

Сұлу құшу бала күнінен арманы еді. Йөріктердің шатыр үйлерінің саңлауынан ұрланып қана қарайтын ұялшақ қыздарына бұл да ұяла көз тастады. Соғыстан жеңіспен оралған түрік жігітімен бірер ауыз тіл қатысудан олар да қашпайтындай. Бірақ шеттерінен ұялшақ. Тороның сайсаласында арулар қандай көп еді! Ауылдарды емес, бейне баурайлардан сансыз гүлдерді аралағандай болды-ау, шіркін-н!

Ақыры сары ешкілі йөріктерінің ішінен Айшені тапты. Сарыешкілік йөріктер де қызымызды Мехмедке бермейміз деп бұлданған жоқ. Мехмедтің ағалары мәре-сәре болып барып, Айшені әкеліп келін етіп түсірді. Бұдан артық Мехмед үшін бақыт болды ма?

Айшедей сұлу бұл өңірде кем еді. Аққудай сымбатты. Аққудай аппақ. Аққудай қылықты, ұялшақ. Мамырлап жүргені де... кісіге бұрылып қарағаны да... Құдайым-ау, тіпті алғаш келін боп түскен кездері оны тек қана аққудың көгілдірі дер едің!

Мехмедте бұдан артық арман бар ма еді. Екеуіне ағалары бөлек шатыр тігіп, алдарына мал салып берді. Бұл ретте сарыешкіліктер де қыздарынан аяп қалған жоқ. Төбесінде ақ шатыр үйі бар, жамбасында ақ төсегі, қойнында аққудай келіншегі бар, алдында ақтылы қой-ешкісі бар түрік жігіті де одан әрі құдайдан не тілеуі керек екенін Мехмед әлі ойланып та үлгерген жоқ-ты. Ілкі армандары неге болмасын, бар шығар-ау. Бар болғанда, оның бастысы ұрпақ емес пе?

Құдай Мехмедтің бұл арманына да сараңдық жасаған жоқ. Бәрі де Айшеден аумай қалған Фатма, Айнұр, Гүлдан, Өзләм атты дүниеге төрт қыз келді. Төртеуі де үріп ауызға салғандай. Менің де осындай қыздарым болса екен деп өзге жұрт қызыққандай. Бұдан артық арман не тағы? Арман... арман... Тәңірім арманның таусылған күнін айтшы?! О, жаратқан ием, арманы біткен жанды көрсетші?!

Үріп ауызға салғандай төрт қыздан кейін бұларға тағы бір ұл керек екен. Жасаған ием, ұл болмаса бәрібір мына дүниенің қызығы болмайтын секілді.

Тіпті бір ұлсыз қырық қызыңның да қадірі шамалы ма, қалай... Жо-жоқ, қалайда ұл, ұ-л... Кейінге ұрпағымды қалдырар ұл... Кейінге атымды қалдырар ұл... Ұл!

Енді Айшемен екеуі жаратушыдан жалбарынып ұл тіледі. Ана үріп ауызға салғандай төрт қыздың ортасында бір жылауық ұл... әлде жан-жағына ойран салып отырар о жарбас ұл болмаса көңілдері көншімейтіндей болды.

Өстіп жүргенде дүниеге Сұлтан келді. Сұлтан! Атын берген де өзі. Мұрат сұлтандай, Баязит сұлтандай, Сәлім сұлтандай жорықтарда қол бастаса екен... солардай ел бастаса екен деп тіледі.

О, пейілі кең Тәңірі!.. Жарылқаушы ием! Саған да тіл тигізетіндер бар ма дүниеде? Саған да күдік келтіріп, көңілі қалатындар көп пе тіршілікте?!

Айше мен Мехмед риза. Көңілдері шат. Сұлтан да ай санап, жыл санап өсіп жатты...

III

Тоғыз жасар Дионис кеше таңертең жеміс суын ішіп отырғанда атасы әуелі бұған ұзақ қарап отырып, кенет:

— Ертең мені түріктер өлтіреді, ал сен аман қаласың, балам, – деді.

Бала таңданыспен, әуелі жеміс суы құйылған құтыны жанына қоя беріп, бұрылып атасына қарады. Сосын үзіп аузына сала беруге оңтайлаған бармақтай жүзімге қарады. Жалт-жұлт ете қалған көкшіл көздері осы сәтте “Қалайша? Сені өлтіріп, олар мені неге аман қалдырады? Сен өлген соң мен не істеуім керек?!” – деген жұмбақ сұрауларды аңғартса, жүзімге назарының ауғаны — “Өлім хабарын естігеннен кейін де адам жүзім жеуін жалғастыра беруі керек пе, әлде жемеуім керек шығар...” – деген аңғал ойдың әсері еді.

Баланың жауабын күтпестен-ақ атасы тағы да:

— Сен өлмейсің... Сен оны өлтіретін боласың! — деді.

Бала ештеңеге түсінбегенін аңғартқандай оң иығын бір қозғаған сәтте де саусақтарының арасына қысып аузына тақал ұстап отырған жүзімнен көзін аударған жоқ.

Әулие тұқымдарына жататынын, арғы аталарынан бері көріпкелдікпен, емшілікпен айналысатын, өзі де әйгілі көріпкел, әрі емші Аркисалай атасының сөзіне бала Дионис таңданған жоқ. Атасының айтқанының айна-қатесіз келеріне де күмәнданбады.

Атасын жүзім бағына шығарып салған баланың ойы өзге ештеңеге алаңдамады. “Атамды бүгін расында да түріктер өлтірер ме екен? Әлде атам тірі қалар ма екен? Әулие-көріпкелдер де кейде қателеседі деп атамның өзі айтқан жоқ па еді. Атам осы жолы қателескен болса, қандай жақсы болар еді”. Баланың басынан кетпей қойған осындай ойлар оның басқа бірдеңемен айналысуына да бөгет болғандай еді. Одан әрі жүзім жеуін де доғарды. Жүзім суын да ішпеді. Ешкілерді саумады. Атасы өз қолымен пісіріп, қатып қалмас үшін ешкі терісіне орап қойған нан да желінбеді. Әдетте бүгін монша жағатын күндері еді. Атасы келгенше от жағып қоя берсе де болатын-ды, бірақ оған да ынтасы болмады. Ынтасының болмағаны... атасының бүгін түріктердің қолынан бәрібір өлетінін іштей мойындағандай ұнжырғасының түсуінен еді.

Үйден далаға шықты. Даладан үйге кірді. Түске дейін үйіне бөгде ешкімнің келмеуі — оны атасы енді аман қалатындай үміттендіріп те қойған.

Бесін ауар шақта ғана ылдидағы жалғыз аяқ жолмен өрлеп келе жатқан әскерді көріп, баланың үрейден жүзі қуарып кеткен. Атасының өлгендігіне енді амалсыз сенгендей болды. Келе жатқан әскер қайратты жігіт екен. “Ал енді мұны қалай өлтірмекпін?” – деп ойлады бала, түрік әскерін өлтірмесе атасы қатты өкпелеп қалатындай көрініп. Тығулы жатқан атасының

қылышы да, қанжары да бар. Бірақ бала оларды қолына ұстауға да қорқатын. “Сенен жауынгер шықпас. Сен бабаларыңның жолын қуып, әулие-көріпкел боларсың түбі”, — дейтін атасы. Дегенмен атасының қылышы мен қанжары салынған ескі әбдіреге қарай жүзін бұрып, дірілдеген саусақтарын әбдіренің қақпағына жақындата берген.

Бірақ қылыш пен қанжарды алуға баланың бәрібір батылы бармады. Ала қойған күнде де мына келе жатқан түрік әскеріне қарсы тұра алмасына амалсыз көндіккендей, абдыраған бала қолында босағада сүйеулі тұрған атасының таяғын ұстаған күйі ошақ жанына отыра кетті. Ошақтағы қалың күл арасында атасы тығып кеткен таңертеңнен қалған шоқ бар. Сол көмулі шоққа қарап отырып бала: “Бәлкім, әскерді мен өлтірмеспін, ол өзінен-өзі өліп қалар”, — деп ойлады, өз міндетін орындап шығарына сенбеген соң-ақ беймағлұм бір күштің көмегінен ғана үміттенгендей.

Тұла бойын үрей билеп, кеудесі де дүрсілдеп кетті. Бірақ дүрсілдеген өз жүрегі екенін де бала толық сезген жоқ. Өйткені ол жүрегінің дәл қай жерде екенін де әлі анық білмейтін. Атасының таяғын ұстаған қолдары да қалтырап тұрғандай. Әне, тас басқыштармен жоғары өрлеп келе жатқан түрік әскерінің аяқ басқан дыбысы да жақындап қалды.

Кеудесінен ат шауып бара жатқандай дүрсіл күшейе түсті. Міне, келді... Есікке жақындады... Енді үрейден қайда қашарын да білмей сілейіп отырған бала Дионис: “Бұл түрік әскерін мен енді қалай өлтірсем екен? Атамның маған осыншалық қиын шаруа артқаны қалай?” — деп ойлады.

Мехмед үйге кірген сәттегі грек баланың халі осындай еді... Жауынгер қайта бұрылып кеткен кезде бала: “Түрік жауынгері өлген жоқ қой. Мен оны өлтіргенім жоқ. Бәлкім, атам да өлмеген болар. Құдай біледі, өлмеген шығар”, — деп ойлады іштей қуанып.

Оның ең соңғы үміті де осы ойы-тын. Бала қуаныштың әсерімен түрік жауынгеріне ілесе тұрып кетпек ниетпен көтеріле беріп, қайта отырды.

Түрік әскері ұзап кеткен соң да Дионис атасының тірі қалуын ғана ойлай берді де, осы ой өзін аздап болса да көңілдендіріп жібергендей үй ішін жинастырды. Ешкілерді сауып, сүтін пісірді. Далаға әлденеше шығып, әлденеше кірді. Ондағысы — атам көрініп қала ма деген үміт. Бірақ атасы әлі көрінер емес.

Бала қолымен мандайын қалқалап тұрып, батуға таянған

күнге де қарады. Жоқ. Атасының күндегі келетін уақыты өтіп кетті.

Бала күн батып кеткен соң да атасын ұзақ күтті. “Түріктер атамды шынымен-ақ өлтірген болды-ау. Бәсе, ол кейде біздің тұқымда көріпкелдіктен қателескен жан болған емес деуші еді. Өлген болды-ау”, – деп ойлады бала үй алдында мұңайып отырып. Әлгіндегі бойын билеген үміт те ізім-қайым жоғалып, кешкі қараңғылықпен бірге көңілінде үрей бұлты тұтасып келе жатты.

Атасына арнап пісірген ешкі сүтін ішпеді. Жеміс суынан да татпады. Тіпті ешнәрсеге де тәбеті жоқ. Төңіректі де, бала көңілін де қараңғылық тұмшалап алғандай.

Кешкі тау самалына жүзін төсеп отырып бала кенет бір ойға кетті. “Жүзім бағына барып атамды өзім іздеп қайтсам қайтеді? Бәлкім, атам өлмей, жарақаттанып, менен көмек күтіп жатқан шығар”.

Осы ой баланы батылдандырып жібергендей, ол бірден орнынан тұрып кетті.

Бұл кезде жезтабақтай болып ай да көкке көтерілген. Сақтық үшін бала қолына атасының қылышын әлде қанжарын алуды ойлап, бірақ бәрібір тәуекел етпей, атасының таяғын ғана ұстап, енді жүзім бағына қарай беттеп бара жатты.

Дионис осы уақытқа дейін түнделетіп, тап қазіргідей жалғыз жүріп көрген емес еді. Атасынан бір елі де ажырап көрмегендіктен болар, бойынан үрей арылған жоқ. Төменде доңғалақтары тоқылдап кетіп бара жатқан өгіз арба да (түріктер әлде гректер екенін білмей-ақ) қорқынышты көрінді. Төбесінен ұшып өткен қара қарғалар да бала денесін дір-р еткізді. Ай жарығымен көлбеңдеген биік шынарлардың көлеңкесі ше?

Үрейленгенде ол өз-өзінен қалай қатты жүріп кеткенін де аңдаған жоқ. Тіпті дедек қағып кетті десе болар. Бірақ сонша жылдам жүрсе де, кісі қорыққанда шаршағанын да білмейді екен. Баққа қарай биікке өрмелеп келе жатып та еңтікпеді. Тіпті әншейінде талай аралап жүрген жүзім бағы да осы жолы әрбір жүзім сабағының түбінде бір-бір түрік мұны аңдып отырғандай қорқынышты-тын. Дионис әрі-беріден соң: “Атамның қылышын неге ала шықпадым? Әншейінде ғой қылышыңды әперші, көрейін, кішкене ұстап жүрейін деп оның басын қатырар едім”, – деп өзіне-өзі қатты ренжіді де. Қыңқылдап жылаған сәттері де болды-ау. “Ал енді неге алмадым? Қылышты бермей қойған ешкім жоқ қой”.

Бала өз-өзіне ренжумен бірге қорқақтығын да осы жолы анық мойындағандай болды.

Ай жарығымен бақ арасының жалғызаяқ жолдары, әбден піскен жүзім собықтары да көзге ап-анық көрініп тұрды. Аркисалай атасы өмір бойы жүзім баптаған кісі. Жүзім өсіруде ол кісі білмейтін түйткіл жоқ. Тіпті осы өңірдегі жүзім өсіруге жаңа талап қылып жүрген гректер де арнайы келіп осы кісінің ақыл-кеңесін алып кетер еді. Тіпті ол кісінің: “Немереме Дионис деп жүзім мен шарап жасау құдайының есімін әдейі бердім”, – деп дос-жарандарына талай рет айтқанын да бала өз құлағымен естіген.

Бала бақ арасымен әрлі-берлі біраз жүрді. Бір-екі рет: “Ата-а! Ата-аа!” – деп айқайлады да. Ешқандай жауап болған жоқ. Ешкімнің ыңырсыған үні де естілмейді. Тау қойнауында ызыңдаған желден өзге ештеңе қалмағандай. Атасының андасанда тыныстап отыратын, қонақтар келіп қалса қабылдайтын, айнала кесілген ағаш түбірлерінен кеспелтектер қойылған алаңқайы болатын. Ол кейде ас-ауқатын да сонда жейтін.

Бала алаңқайға келіп аялдай беріп, әуелі аударылып-төңкеріліп жатқан шарап ыдыстарын байқады. Шашылып, аяқ асты болған жүзімдерді де көрді. Әрине, ол әуелі атасының осындай бей-берекеттікке жол бергеніне таңданды да, сосын барып басына: “Атам тірі болса, бұлай болуы мүмкін емес қой”, – деген ой келді.

Бала әлдебір үрейді алдын-ала сезгендей, осы сәтте ғана аласұрып жан-жағынан атасын іздей бастады. Ақыры тапты да. Кеспелтек ағаштардан алыстау жүзім сабақтарының тасасында етбетінен жатыр екен. Үрейден қыстыға дауыстаған бала шалдың үстіне құлай кетті.

Дионис өліп жатқан атасын құшақтаған күйі бірауық жылады, бірақ дауысын шығарып қаттырақ жылауға қорықты.

Түннен әлде түріктерден қорыққанын білген жоқ. Одан әрі түрегеліп, не істерін білмегендей, тоңған тізелерін құшақтап, жан-жағына аңыра қарап отырып қалғыды да, әбден ұйқы жеңген кезде атасының қан сіңген көйлегіне бетін басып, бешпетінің шалғайын жамылып жантая кетті. “Өліктің жанында жатырмын-ау”, – деген ой әуелі болған, бірақ қалың ұйқы үрейді де жеңеді екен. Керісінше, сол түні оған екі нәрсе серік болды. Біріншісі — аспандағы ай, екіншісі — өліп жатқан атасының денесі еді. Әуелде жел де серіктікке жарағандай еді, әттең ол бірте-бірте үдей соғып, баланы әбден тоңдырды.

Түн ортасында оянған сәтінде де ол аспандағы айға бір,

жанындағы атасына бір қарады да атасының сұп-суық денесіне қарай тығыла түсіп, қайта ұйықтап кетті.

Соғыс жағдайында тау арасына шашырап мекендеген ауылдарға хабар айтып жүрудің өзіне батылы жетпеген Дионис атасын таңертеңгілік жүзім бағының арасына өзі жерледі. Ол атасының достарының өлі... тірілігінен де бейхабар еді. Атасына еріп әлденеше қазаға барғаны пайдаға шықты. Тек қана жерді тереңірек қазуға оның қайраты жетпеді. Әулиелер тұқымынан болғандықтан, қазаларда атасы оқитын дұғаның үзіктері санасында жатталып қалған бала атасына сол дұғаларды өзі оқып отырып: “Менің қазаларда жанына бекер еріп жүрмегенімді біліп қуанатын болды-ау”, – деп ойлады ішінен.

Бала жалғыз өзі тастан қаланған жаппа үйде бір күн жүрді, екі күн жүрді... Бір жеті, екі жеті жүрді. Түнде ай серік... Күндіз ешкілер мен ағаштар серік. Кейде таудан соққан самал да әлдеқалай көңілін сергіткендей болғанымен, жел үні оған әрқилы әсер ететін. Кейде қорқып бүрісіп те отырады.

Жалғыздыққа да үйренейін деді. Тіпті жалғыздыққа әбден үйренген сәтте, адам да ешкімді көргісі, ешкімге қосылғысы келмейтін де мінез қалыптасатын секілді. Ойда жоқта тасыр еткен дыбыс естілсе, бұрын іштей “е, ешкілер шығар... болмаса атам шығар” деп қаперсіз отыра беретін бала енді селк етіп орнынан тұрады да, жан-жағына қарайды. Сөз жоқ, оқыс дыбысты жаратпай, дыбыс басылған соң да әлдеқанша уақыт секемденіп отырады.

...Баланың тағдыры әуелден-ақ қиын басталған. Атасының айтуы бойынша, Дионистің дүниеге келгеніне екі-үш ай толған шақта да түріктермен арада осындай соғыс болып, баланың әке-шешесі, әкесінің үш інісі бірдей қаза болған.

Дионистің ес білгелі көрген-баққаны – тек осы Аркисалай атасы. Тау баурайындағы тас жаппа үй... жүзім бағы... Теңіз жағасында тұратын Аркисалайдың ағасынан тараған ұрпақтар болушы еді. Олар да хабарсыз.

...Қайтыс болғанына екі жеті болды деген шақта әулие атасы балаға аян берді. Аян бергені шығар, атасы мұның құлағына ап-анық етіп:

— Балам, енді мұнда қалма, — деп сыбырлады.

Осы бір құпия сырды атасының аузынан әлденеше естігенімен, өз басынан бірінші рет өткеріп отырғандықтан да

бала аузы ашылып, айран-асыр күйде әлгі дауысқа соншалық ұйып отырды...

Тіпті ол: “Атам ғажайып бір күштің әсерінен тіріліп, жаныма келіп қалмады ма екен”, – деген оймен жан-жағына да қарады. Ешкім жоқ. Сонан соң осы бір тылсым, құдіретті күшке амалсыз көндіккендей бірауық көкке қарап меңірейді де қалды...

Атасының тірі кезіндегідей мейірімді үнін естіген соң Дионис көңілі босап, әуелі кемсеңдеп жылап отырып, әрине, әулие атасының әлгі сөзді тегін айтпағанын да түсінді.

Әр түрлі оймен толқып, тағы екі күн жүрді де, бала қолына ішіп-жейтіндерін салған өсімдік сабақтарынан тоқылған дорбасын, атасының таяғын ұстап, тас жаппа үйін, ешкілерін, жүзім бағын амалсыз тастап, теңізді бетке алып жүріп кетті. Бала да болса Дионис осылай туып-өскен үйін, мекенін тастап кету қайғысын басынан кешіп, ол ұзап барып тас жаппа үйіне қайта бұрылып қарағанда, баланың көзіне мөлтілдеп жас үйірілді.

Лақтарымен қосылып иелерін біраз жерге дейін шығарып салған байғұс ешкілерін айтсаңшы... Өздерін иелерінің біржола тастап бара жатқанын сезген бе дерсің. Ұрсып, үркіткеніне де көнбеген соң, Дионис ақыры оларды қалың ағаш арасына адастырып кетті...

Осындай опасыздыққа барармын деп ол әсте ойламаған да еді. Сондықтан болар өзінің осы мейірімсіздігіне қамығып жылап келе жатып, көз жастарын алақанының сыртымен сүртумен болды...

Мақсаты — теңіз жағасындағы хабарсыз кеткен туыстарын іздеу-тін.

Дионис жеті жасында атасымен бірге ол жаққа барған. Отырған жерлері де, қыстаққа барар жол да баланың еміс-еміс есінде. Бірақ түріктердің көзіне түсіп қалмас үшін бала бұл жолы әдейі үлкен жолға жоламай, жолдан ұзап та кетпей... орман-бұталардың арасымен жүріп отырды.

Ол жол-жөнекей ашыққан жоқ. Тамылжып піскен мандарин, апельсин, алмалардан тау баурайы аяқ алып жүргісіз еді. Тіпті Дионис әлі аттарын біліп үлгірмеген жеміс түрлері де көп екен.

Бұтақтарға қол созып жатудың да қажеті жоқ еді, олардың өзі жерде шашылып жатыр немесе “мені жеші” деп жемісін көтере алмаған бұтақтар жолын кес-кестеп өз-өзінен иіліп тұр.

Үнемі жүрістің әсері болар, баланың тұла бойы тершіген кездері де болды. Ондайда Дионис өз денесінен жиіркеніп келе жатып, жолға шығар алдында моншаға түсіп алмағанына

да өкінді. Атасы марқұм моншаны қандай жақсы көруші еді. Монша жаққан күні өзге шаруамен ісі де болмайтын. Кейде әлдебір жайларды ақылдасуға достары, таныстары келсе де, алдымен монша жағуға кірісер еді. Содан монша әбден қызған кезде абыр-дабыр әңгіме-күлкімен шешініп жатқандары. Ол күні әр түрлі шараптар мен жүзім сулары құйылған құмыралар да бірінен соң бірі босап жатады.

...Осыдан екі жыл бұрын атасы мұны теңіз жағасындағы туыстарына оқуға апармақ болғанда, өзінше қуанып, сәскеден-ақ монша жағуға кірісе бергені сол еді. Алдымен атасының байырғы достары Агенора мен Соломос келді. Олар аман-саулық сұрасып бітпей жатып-ақ жас шамалары тіпті кішілеу Перикл мен Пелид келіп қосылды. Сол күнгі моншадағы думан Дионистің ойынан әсте шыға қоймас. Буы бұрқырап қызған моншаның іші бірде гүрің-гүрің әңгіме, бірде күлкі... кейде жабыла шырқаған ән. Осылай болуы баланың үлкендермен моншаға алғаш түсуі болғандықтан ба, соншалық қызық көрінді. Дионис қатты ыстыққа шыдай алмай, сыртқа атып шығып мұздай суға күмп береді де, тұла бойы салқындаған сәтте моншаға қайта кіреді. Үлкендер мұның осы қылығына да күліп, әр тұстан әжуалап, дабырласып жатты. Ал Диониске көпшілікпен бірге болудың өзі қызық еді.

Шарап, жүзім суларынан құмыралар бірінен соң бірі босап жатты да, атасы бір кезде Дионисті тағы да шарап әкелуге жұмсағанда, бұл сыртқа атып шығып, әуелі мұздай суға күмп берген. Тағы бір есте қалғаны — әншейінде бұлттан арылмайтын аспанның сол күні шайдай ашық болуы-тын. Тіпті күн қандай ыстық еді десеңші. Әлде ыстық монша сол жолы күнді де ысытып жіберіп пе еді?

Әбдіренің жанынан шарап құйған құмыраны құшақтай бере есіктен шығып, моншаға беттей берген баланың көзі кенет өз денесіндегі су тамшыларына түсе кеткені. Олар жай тамшылар емес-ті. Күн сәулесі түскен тамшылар да бір-бір күн сияқтанып, денесімен жылтылдап жылжый-жылжый төмен ағып барады да, жерге тамады. Бала құшағындағы құмыраны жерге қоя салып, кішкентай қарнындағы, санындағы, аяғының басындағы жылт-жылт еткен сол көп күндерге қарап тұрып, өз-өзінен сақылдап күлді.

Алақанымен әлгі көп күннің бірін ұстап алмақ та болды. Бірақ олар жылт-жылт етіп мұның алақанынан сусып кете барды.

Денесіндегі көп күн бәрібір таусылар емес. Бір күннен соң

бір күн... сосын тағы бір күн... мойнынан, шашының арасынан жылтылдап шығып, олар да төмен жылжып барады. Үсті-басы толған күн! Бала шаттана күліп, секіріп-секіріп кетті... Сосын жерге аунады. Бәрібір денесіндегі жылт-жылт, қызамық-қызғылт көп күн мұнымен бірге секірсе секіріп, аунаса бірге аунап әлі жүр. Бала осы жылтылдаған, қызамықтанған көп күннің өз денесінен шығып жатқан тер екенін де аңдамады. Егер солай болып жатқанын біреу тәптіштеп айта қалса, Дионис сөз жоқ, бұл жаңалыққа айран-асыр қалар еді. Өйткені өз денесі осынша күнге толы... және олар таусылмақ емес дегенге қалайша танданбасқа...

Монша ішінен атасының: “Дион-ис-с!” — деген айқайы естілмегенде, бала денесіндегі тамшы-күндерді тағы да қанша уақыт қызықтарын кім білсін.

Атасының дауысы шыққан бойда-ақ Дионис сасқалақтап, әуелі құмыраға қарай ұмтылды. Сосын құмыраны құшақтап, монша баспалдағымен өрлеп келе жатып та көзін сығырайтып, аспандағы күн мен денесіндегі тамшы-күндердің ұқсастықтарына тағы бір рет көз жеткізгісі келгендей, кезек-кезек қарады.

...Қонақтар моншадан қараңғы түскенде барып шықты. Әңгіме-дүкендері моншадан кейінгі дастарқан кезінде де таусылған жоқ. Шарап толы құмыралар босап жатты. Әсіресе оқуға аттанғалы жүрген Дионистің атына тілектерін аямады. Олардың шынайы тілектерін бас шұлғып отырып Аркисалайды ғана емес, Дионистің де есін шығарып жіберген.

...Алысқа оқуға кетіп... оқып-оқып... ақылы да, бойы да өсіп, күндердің күні болғанда тау арасындағы мына үйге қайта келіп тұру тәтті қиялы еді. Сонда атасы мұны қалай қарсы алар еді?! Қалай құшақтап, сүйер еді... Қарқылдап, мөз болып күлер еді!

Бұл көріністер баланың арманы-тын... Шынтуайтында, ол оқу дегеннің не екенін де соншалық анық білмейтін. Тек қана оқып келсе... атасының қатты қуанарын ғана жүрегі сезуші еді.

Шарапқа мас болған қонақтар түннің бір уағына дейін ән айтып, би биледі. Әсіресе Перикл мен Пелидтің мас болғандары қызық еді. Жалтырбас Перикл моншадан шығарда-ақ кекештеніп қалған. Есесіне Пелид көп... көп сөйлеп, өзін тыңдаудан қашқақтаған Периклді етегін қаптаған мүк басқан үйдің бұрышына қамап тұрып, екіленіп сөйлеп